

«А. БАЙТҰРСЫНОВ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ Өңірлік
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 2
2023

ISSN 2310-3353

2023 ж., сәуір, №2 (70)
Журнал 2005 ж. қаңтардан бастап шығады
Жылына төрт рет шығады

Құрылтайшы: А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Бас редактор: Куанышбаев С. Б., география ғылымдарының докторы, А. Байтұрсынов атын. ҚӨУ, Қазақстан

Бас редактордың орынбасары: Жарлығасов Ж.Б., ауыл шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, А. Байтұрсынов атын. ҚӨУ, Қазақстан

РЕЦЕНЗЕНТТЕР

Березнова Е.В., педагогика ғылымдарының докторы, ММХҚИ СИМ, Мәскеу қ., Ресей

Жаксылыкова К.Б., педагогика ғылымдарының докторы, Қ. Сәтпаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университетінің профессоры, Қазақстан

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

Амирова Б.А., психология ғылымдарының докторы, Е.А. Букетов атын. ҚарМУ, Қазақстан

Благоразумная О.Н., экономика ғылымдарының кандидаты, Молдова Халықаралық Тәуелсіз Университетінің доценті, Молдова

Доман Э., лингвистикалық ғылымдар докторы, Макао университеті, Сидней, Австралия

Елагина В.С., педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ООМГПУ, Ресей

Жилбаев Ж.О., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы президенті, Қазақстан

Кайе Ж., философия ғылымдарының докторы, Виа Домисия Университетінің профессоры, Перпиньян қ., Франция

Катцнер Т., Батыс Вирджиния Университетінің профессоры, PhD докторы, АҚШ, Батыс Вирджиния

Кульгильдинова Т.А., педагогика ғылымдарының докторы, Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӨТУ-нің профессоры, Қазақстан

Марилена Сантана дос Сантос Гарсия, лингвистикалық ғылымдар докторы, Сан-Паулу Папа католик университеті, Бразилия

Монова-Желева М., PhD докторы, Бургас еркін университетінің профессоры, Болгария

Чаба Толгизи, Венгрияның Сегед Университеті экология кафедрасының ғылыми қызметкері, Венгрия

Тіркеу туралы куәлік №5452-Ж

Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігімен 17.09.2004 берілген.

Мерзімді баспа басылымын қайта есепке алу 29.03.2021 ж.

Жазылу бойынша индексі 74081

Редакцияның мекен-жайы:

110000, Қостанай қ., Тәуелсіздік к., 118

(Ғылым және коммерциализация басқармасы)

Тел. (7142) 54-58-74 (160)

ӘОЖ 330.834.1

Молдашов, Н.О.,

э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев ат. Еуразия
ұлттық университеті

Бисенов, А.А.,

экономика мамандығының магистранты,
Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық
университеті

ДЖОН МЕЙНАРД КЕЙНСТІҢ ТЕОРИЯСЫН ҚАЗАҚСТАН ЖАҒДАЙЫНДА ҚОЛДАНУ

Түйін

Мақала XX ғасырдағы экономика ғылымының дамуына үлкен ықпал жасаған ұлы ағылшын экономисті Джон Мейнард Кейнстің еңбегіне арналған. Кейнс теориясы сол кезде ең өзекті де нақты болып саналатын, ал дәлірек айтқанда 1929-1933 жылдардағы әлемдік дағдарыстың себептері мен одан шығу жолдарына арналған. Берілген мақалада кейнстік теорияның негізгі тұстары, яғни сол уақытта пайда болған тығырықтан шығу мүмкіндіктері: экономиканы бүкіл ел аумағында зерттеп қана қоймай, ондағы жұмыссыздықты барынша азайтып, мемлекет жүргізіп отырған экономикалық саясат аясында пайыз нормасы мен пайыздық мөлшерлемені төмендетіп, халықтың табыспен аз қамтылған бөлігінің табысын арттыру арқылы тиімді сұраныс пен жұмысбастылықты қалыптастыра отырып елдегі өндірістің өсуі мен экономикалық тұрақтылығы қамтамасыз ету үшін экономиканы мемлекет тарапынан белсенді реттеу қажеттігі қысқаша сарапталған. Мақалада сондай-ақ, бұл теорияны бүгінгі күні Қазақстан экономикасына қолдану мүмкіндіктері қарастырылған.

Кілт сөздер: дағдарыс, Кейнс теориясы, инфляция, девальвация, ақша, жұмыс-бастылық, жұмыссыздық, пайда мөлшерлігі.

1 Кіріспе

XXI ғасырдың басынан бастап-ақ әлемнің жекелеген елдерінде экономикалық дағдарыстар белең ала бастады. Олардың қатарына 2000-2001 жж. Түркиядағы валюталық дағдарысты, 1998-2002 жж. Аргентинадағы Ұлы дағдарысты, 2008-2011 жж. Исландиядағы қаржылық дағдарысты жатқызуға болады. Дегенмен, өзінің ауқымы жөнінен сонау 1929-1933 жылдардағы Ұлы нәубеттен соңғы ең үлкен дағдарысқа 2007-2008 жылдардағы АҚШ та ипотекалық дағдарыстан басталып банктердің банкротқа ұшырауы мен акция бағасының құлдырауына ұласқан әлемдік қаржылық дағдарысты айтуға болады. Кейін «қара алтын» (мұнай) бағасының күрт құлдырауы салдарынан Ресейдегі 2014-2015 жж. валюталық дағдарыс өз жалғасын тапты. Әлемнің бір бөлшегі ретінде Қазақстан экономикасы үшін бұл дағдарыстар біздің елімізге де өзінің теріс әсерін тигізбей қалмады. Әсіресе, 2008 жылғы әлемнің қаржы дағдарысы мен 2014 жылғы дағдарыстардың кері ықпалын айтпай кетуге болмайды. Әлем елдерінің Украинадағы жағдайға байланысты Ресейге жасап жатқан санкциялық әрекеттері соңғы дағдарыстың келеңсіз шарпуын одан сайын күшейтіп жібергендей. Көршілес елдердің ішінде ортақ шекарасы ең ұзақ болып есептелетін Ресей елімен көршілестігіміз онда болып жатқан өзгерістердің біздің елімізде қайталануы табиғи құбылыс болып есептелетіні сөзсіз.

2 Материалдар және әдістер

Джон Мейнард Кейнстің теориясын Қазақстан жағдайында қолдану зерттеу үшін келесі әдістер қолданылады.

Экономикалық көрсеткіштерді талдау: Кейнс теориясының Қазақстандағы экономикалық жағдайға әсерін зерттеу үшін жұмыссыздық деңгейі, инфляция және басқалары сияқты негізгі экономикалық көрсеткіштерге талдау жасау. Бұл Кейнс теориясының Қазақстанның экономикалық саясатында қаншалықты сәтті қолданылғанын анықтауға мүмкіндік береді.

3,4 Нәтижелер мен талқылау

Енді өткен, «жыл әлем экономикасы үшін қандай жыл болды?» деген сауалға қысқаша ғана тоқтала кетсек. Өткен жылдары әлемдік экономика COVID-19 пандемиясының салдарымен бетпе-бет келді. Көптеген елдерде карантиндік шаралар мен шектеулер енгізілді, бұл өндірістің қысқаруына және сұраныстың төмендеуіне әкелді. Нәтижесінде жұмыссыздық пен экономикалық белгісіздік өсті. Осыған қарамастан, көптеген елдер дағдарыстың экономикалық әсерін азайту үшін ынталандыру шаралары мен қолдау бағдарламасын енгізді. Халықаралық валюта қоры және Дүниежүзілік банк сияқты халықаралық ұйымдар кейбір елдерге қаржылық көмек көрсетті. Алайда, әлемдік экономика әлі толық қалпына келген жоқ және COVID-19 пандемиясы мен жаһандық экономикалық проблемаларға байланысты белгісіздік әсер етуде.

[А] Осындай жағдай экономика тарихында болды ма? Болса, мемлекеттер қандай экономикалық іс-шара қолданды және оның теориялық негізі болды ма? - деген сұрақтар еріксіз туындайды. Осы жерде 1936 жылы жарық көрген атақты ағылшын экономисті Дж.М. Кейнстің «Жұмысбастылық, пайыз және ақшаның жалпы теориясы» деген еңбегі еске түседі [1]. Бұл еңбегінде ол мемлекет экономикасын реттеу үшін экономикалық өсудің басты факторы ретінде мемлекеттің экономикаға тиімді сұраныс тудыра отырып араласуын ұсынды. Мемлекет экономикаға фискальды саясат, несие-ақша айналымы сияқты тәсілдерді қолданса барынша тиімді болатынын дәлелдеп көрсетті.

Дж.М. Кейнстің экономикалық көзқарасы сол кездегі осы ілімдегі басым бағыттан алшақ жатқаны сондай, оны көптеген экономистер тіпті ешқандай қисынға келмейтін сандырақ деп атауға дейін барды.

Себебі, Кейнске дейінгі экономистер экономиканың өрлеу көзі ретінде тауар және қызметтердің ұсынысын, оларды ұлғайту факторларын бірінші орынға қоятын.

Мұндай ұстанымдар сонау Д.Рикардо мен Ж.-Б. Сея заманынан келе жатқан болатын. Олардың пайымдауынша - тауар айырбасы кезінде ұсыныс соған сәйкес сұранысты туындатады, ал ішінара пайда болатын артық өндіру уақыт өте келе жетіспейтін тауарлардың орнын толтырады деп түсіндірді. Басқаша сөзбен айтқанда жекелеген өндіріс салаларының арасындағы пропорцияның бұзылуы нарықтық тетіктер арқылы өздігінен жойылып немесе реттеліп отырады делінген болатын.

Дж.М. Кейнс бұл теорияны құптамай өз зерттеуінің негізгі объектісі етіп ұсынысты емес тиімді сұранысты алды. Оның пайымдауынша нарықтық шаруашылықтағы барлық кінәрат тиімді сұраныстың жоқтығынан деп түсіндірді.

Екіншіден, осы айтылмыш жағдайға байланысты ол жинақ ақшаның рөліне ерекше тоқталды. Кейнске дейін қор жинау, ақшаны жинақта ұстау шаруашылық үшін үлкен игілік, кәсіпкерлер үшін бизнестің қауіпсіздігін сақтандырушы қаражат ретінде есептеліп келді. Кейнс жинақ ақшаның тым көп мөлшерде қорлануы тиімді сұранысты төмендетеді, ол мұндай жағдай өз кезегінде депрессияға, дағдарысқа әкеледі деді. А.Смиттің кезінен бастап жиналған ақша инвестицияға жұмсалады да макроэкономикалық тепе-теңдік өздігінен пайда болып отырады деген тұжырым ұстанылды. Кейнс бұл қағиданы да жоққа шығарды. Ол инвестиция жасаушылар кейбіреулер де жинақ ақшасын жұмсамай басып отыратын екінші біреулер деген тұжырымды дәлелдеді.

Кейнстің пайымдауынша кейбіреулер ақшаны қомақты дүние сатып алу үшін жинаса, екінші біреулер осы қомақты дүниеге (үй, автокөлік т.с.с.) төленетін салықтық жарнадан қашып ақшасын жұмсамай отырады. Үшінші біреулер ақшаны оның өтімділігі (ликвидность)

үшін ұстайды. Ондағы ойы кез келген уақытта өзіне ұнаған, бәлкім, жоспарланбаған дүниені сатып алу үшін сақтап қояды. Сол сияқты біреулер зейнетке шыққанда пайдалану үшін жинаса, енді біреулер балаларын оқыту үшін, үшінші біреулер емделу үшін, болмаса қыдырып өзге елдерді көру үшін жинақтайды. Аталған жағдайжинақтайтын адамдардың дені шынында да кәсіпкерлер емес, тек жеке жұмсалымдары үшін жинақтайтыны белгілі болды. Осы жинақталған ақшаларды негізінен коммерциялық, инвестициялық банктерде, зейнетақы қорларында сақталады да бұл ақшаларды кәсіпкерлер банктерден алып пайдаланады.

Үшіншіден, Кейнс микроэкономикалық зерттеулерді макроэкономикалық зерттеу жүргізулермен толықтырды. Жекелелен фирмалардың таза пайдасын ұлғайту мақсатында жүргізілетін зерттеулерді Кейнс макроэкономикалық ұғымдармен байланыстырып, яғни ұлттық табыс, жинақ, инвестиция, тұтыну т.т. тұрғысынан қарастыруды ұсынды.

Осылайша, Кейнс экономикалық теорияның жаңа бір саласы макроэкономиканың бастауын ашып берді.

Төртіншіден, Дж.М.Кейнс жалпы ұлттық өнімнің қозғалысы мен бірінші жағынан жұмысбастылық, екінші жағынан инфляция ұғымдарының арасында себеп-салдарлық байланыс барын ашып көрсетті. Сондай-ақ, ол ақшаны жинақтау тек қана пайыз мөлшеріне қатысты емес, ең алдымен табыс мөлшеріне барынша тәуелді болатынын дәлелдеді.

Бесіншіден, ол жұмыссыздың табиғатын да бұған дейінгі түсініктен басқаша көзқараспен қарастырды. Неоклассиктер жұмыссыздықты еңбек нарығындағы еңбекке деген сұраныс пен ұсыныстың арасындағы сәйкессіздіктен деп түсіндіріп келген болатын. Бұл теория бойынша, жұмыс күшінің қымбатшылығы кәсіпкерлерге еңбек ресурстарын капитал ресурсымен алмастыру арқылы жұмысшыларды төмен жалақымен жұмыс істеуге мәжбүрлеуге және осы арқылы еңбек нарығындағы тепе-теңдікті сақтап қалуға болады деп түсіндіріліп келді. Егер жұмысшылар әлгіндегі айтылған төмен жалақымен жұмыс істеуден бас тартатын болса жұмыссыздық еріксіз пайда болды-мыс. Кейнс бұл пайымдауды да теріске шығарды.

Оның ойынша жұмысбастылық деңгейі тұтынуға деген бейімділікке немесе тұтыну мен инвестицияға деген жұмсалымның күту деңгейіне тәуелді болады. Кейнс жиынтық табыстың ұлғаюын тұтынуға деген күтуге байланысты негізі фактор ретінде қарастыра отырып «табыстың өсуі тұтынуды тура пропорционалды деңгейде арттырмайды» [2] деді. Яғни табыстың артуы тұтынудың өсуіне ықпал жасайды, бірақ табыстың өсуінен кем мөлшерде деп түсіндірді.

Кейнс жұмысбастылықтың көлемі, оның өзгерісі (динамикасы) жұмысшылардың мінез-құлқына, олардың қалауына қатысты емес, тиімді сұраныстың қажетті мөлшерде болмауынан, инвестицияның керекті деңгейде тартылмауынан деген ойды ұсынды [2].

Ақыр аяғында, алтыншыдан мына жағдайды да естен шығаруға болмайтын еді. Кейнс теориясы «бейімділік», «басымдылық», «күту», «ұмтылыс» сияқты психологиялық түсініктерге барынша мән береді. Дәл осы мәселелер үшін марксизм идеологтары Кейнсті қатты сынады. Дегенмен, бұл жағдай да өмірдің өзі көрсеткендей өзінің өміршендігін көрсетті.

Кейнс ілімі бойынша, жиынтық сұранысқа екі фактор кедергі келтіреді. Біріншісі – тұтынушылар психологиясы. Табыс өскен кезде тұтынушылардың белгілі бір бөлігі табысын тұтынудан бөліп алып жинаққа бағыттайды. Мұның өзін заңдылық деп қарастыруға тұрарлық. Шынымен де табыс өскен сайын тұтынушының тұтынуға деген бейімі кеміп, ақшаны жинауға деген бейімділігі арта түседі. Екінші кері әсер етуші фактор ол - жинақ ақшаның көлемі ұлғайған сайын, капитал өнімділігінің кему заңына байланысты, таза пайда мөлшерлігі азая түседі. Егер таза пайда мөлшерлігінің пайыз мөлшерлігінен айырмасы азғантай болса өндірісті ұлғайту немесе модернизациялау арқылы табысты көбейту ықтималдығы азая түседі. Осының салдарынан инвестициялық тауарларға деген сұраныс күрт азайып кетеді.

Кейнстің ілімі бойынша инвестиция көлемі тұтынуға қарағанда әлдеқайда аз болғанына карамастан сұраныс тудыруға келгенде нағыз тиімді элемент болып есептеледі, сондықтан да мультипликациялық тиімділікті ескеретін болсақ инвестиция экономикалық даму үшін шешуші рөл атқарады.

Мынадай қисынды сұрақ туындайды. Инвестицияны қалай ұлғайтуға болады және бұл турасында Кейнс не ұсынады?

Оның ұсыныстары мына төмендегі кеңестерге келіп тіреледі.

Біріншіден, несиенің пайыз мөлшерін азайту, сол арқылы таза пайда мөлшерлігі артады, күрделі салымның шекті тиімділігі ұлғаяды, инвестиция өседі;

Екіншіден, мемлекеттік жұмсалымдарды (шығындарды) арттыру қажет, Кейнстің түсінігінде бұл жұмсалымдар дегеніміз мемлекет тарапынан сатып алатын тауарлар мен қызметтер және мемлекеттік инвестициялар;

Үшіншіден, күрделі салымдардың тиімділігін арттыру керек, оны негізінен мультипликациялық тиімділік арқылы жүзеге асырған дұрыс.

Кейнс теориясы бүгінгі таңда экономика ілімінде маңызды орын алады және ол келесі бағыттарда дамыды:

- 1) Теорияны нақтылау және бөлшектеп қарастыру;
- 2) Экономикалық реттеудің жаңа бағдарламасын әзірлеу.

XX ғасырдың 50-ші жылдарында американың белгілі экономисті С.Харрис «Кейнс экономикалық теорияның қаңқасын жасады, кейінгілерге оған қан жүргізіп жан беру қалды және бұл үрдіс өспелі қарқынмен бүгінгі күні де жалғасуда. Бұлай болмағанда «Жалпы теорияның» ықпалы әлдеқайда төмен болатын еді» деп жазды[3].

Дегенмен,[Б] Кейнстің теориясы бүгінгі таңда маңыздылығын жоймаса ел экономикасының саясатында қолдануға бола ма? Кейнс теориясы мен кейнсшілдік бағыттары бірдей емес. «Кейнсшілдік» түсінігі әлдеқайда кең ұғым. Кейнсті жақтаушылар оның теориясын экономикалық құбылыстарды зерттеу әдісі ретінде қолдана отырып өз бағыттарын тереңдете зерделей түсті. Осының нәтижесінде Кейнс теориясында болмаған жаңа тұжырымдар пайда болып Кейнс ұсынған кейбір жағдайлар ескірсе де маңыздылығын жоғалтқан жоқ.

Жоғарыда айтылғандарды іс жүзіне асырғанда деп түйіндейді Кейнс, қосымша жұмыс күштері пайда болып, жұмыссыздық азаяды.

Айтылмыш мәселелердің бүгінгі Қазақстан экономикасына қаншалықты қолдануға болады деген сауалға келелік.

Бұл мәселедегің басты проблеманың бірі Кейнс теориясын бүгінде кез-келген елдің экономикасына тұп-тура сол қалпында қолдана салу мүмкін емес. Әлем экономикасы өзінің дамуы барысында түрлі факторларға байланысты өзгерістерге ұшырауы Кейнс теориясын да уақыт талабына сай түрлендіре, өзгерте пайдалану керектігін туындатты. Бұл ілімді ұлы экономистің ізбасарлары неокейнсшілдер, кейінгі кейнсшілдер өзгертіп пайдалануды ұсынды. Тіпті Кейнс теориясын тікелей жақтайтындардың өзі (алғашқы кейнсшілдер) теорияның өзгеріске ұшырауын заман талабының заңдылығы деп қабылдады.

Дегенмен, Кейнс ұсыныстарын бүгінгі Қазақстан экономикасына пайдалануға бола ма, болса қандай жағдайларда.

Енді, Кейнс теориясын Қазақстан экономикасына қолдау мүмкіндігінің кейбір элементтеріне тоқтала кетелік. Сонау XX ғасырдың 30 жылдарында болған тарихта «Ұлы нәубет» деген атпен қалған әлемдік дағдарыстың кері ықпалына тойтарыс берген Кейнс теориясы «бүгінгі күнгі Қазақстан экономикасында қаншалықты оң әсер етеді?» деген сұраққа келейік.

Кейнс теориясының негізгі идеясы дағдарыс кезінде мемлекет тарапынан тиімді сұраныс тудыра отырып экономиканы реттеуге болады десек, бұл тұжырым Қазақстанда экономикасына 2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысы кезінде өз жемісін бергенін айта кету керек. Дәл осы кезде мемлекет тұрғын үй, жол, мектеп, аурухана салу сияқты жұмыстарға

тапсырыс беру арқылы ел экономикасын дағдарыстың салқынан сақтап қалды. 2000 жылдардың басынан бастап экономикалық өсу жылына орта есеппен 8,5-10% болса, 2008-2009 жылдардағы әлемдік дағдарыс кезінде экономикалық өсім не бәрі 1,1% деңгейінде болды. Мемлекет тарапынан туындайтын сұранысқа қаражат жетпеген жағдайда мемлекет ақшаны (Кейнс теориясы бойынша) мемлекеттік облигациялар шығару арқылы қалыптастыратын. Бұл жол әрине сол кезде Қазақстан үшін тиімсіз болатыны белгілі еді. Сондықтан, қажетті қаражатты мемлекет Ұлттық қордан алып, оны екінші деңгейлі банктер арқылы экономикаға енгізді. Осы тәсіл бүгін 2019 жылдың жоспарында да жоқ емес, мемлекет тарапынан қыруар қаржы шығарып оны экономиканың түрлі салаларына жұмсау арқылы тиімді сұраныс көлемін арттырудың жолдары қарастырылуда.

Бірінші мәселе бойынша Кейнс теориясын қолдануға болады десек, жинақ жөнінде толықтай жауап беру мүмкін емес. Себебі Кейнс еңбегінде девальвация туралы сөз болмайтын, ал бүгінгі нақты жағдайда ол теориямен, яғни, ақшаны көп мөлшерде жинақта ұстауға болмайды, инвестицияға жіберу керек деген пікірмен елдің келісуі қиын, сондықтан да ел ақшасының қомақты бөлігін, тіпті пайыздық сыйақы мөлшері төмен болса да, тұрақты валютада ұстауды жөн көреді. Демек, бұл жерде Кейнс теориясын пайдалану мүмкін емес.

Кесте 1 – ҚР жұмыссыздық және инфляция деңгейінің көрсеткіштері, 2017-2022 ж.

Көрсеткіштер	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Өзгеріс, 2022/2017 ж	
							+ -	%
Жұмыссыздық деңгейі	5	4,9	4,8	5,1	5,2	4,9	-0,1	98%
Инфляция деңгейі	7,4	6,2	5,4	7,4	8,4	20,3	12,9	274%

Кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстандағы жұмыссыздық деңгейі салыстырмалы түрде төмен болып қалуда, бірақ соңғы жылдары біршама өсім байқалды. Жұмыссыздықпен күресу үшін кейнсиандық әдістерді қолдануға болады, мысалы, жолдар, көпірлер, теміржолдар және басқа да инфрақұрылымдық нысандар салу сияқты жұмыс орындарын құратын мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларға инвестиция салу. Кестеден көріп отырғанымыздай, Қазақстандағы инфляция деңгейі, әсіресе соңғы жылдары жоғары деңгейде қалып отыр. Кейнсиандық тәсіл инфляцияны басқару шараларын қамтуы мүмкін, мысалы, ақша массасын ұлғайтуға немесе азайтуға бағытталған ақша-несие саясаты, сондай-ақ экономикалық белсенділікті ынталандыру немесе баяулату үшін салық ставкаларын өзгерту сияқты фискалдық шаралар.

Кейнстің микроэкономиканы макроэкономикалық көрсеткіштермен байланыстыра қарастыру керек дегені бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Кәсіпорындардың экономикалық шешімдері елдегі макроэкономикалық құбылыстармен қисынды жалғасын тауып жатқанда ғана кәсіпорындардың жұмысы оң нәтиже беретіні сөзсіз.

Жұмысбастылық пен инфляция арасындағы себеп-салдарлық байланыс күні бүгінге дейін сақталып келеді. Адамдардың табысы артқан сайын олардың сатып алу қабілеті пропорционалды түрде өседі, ал мұндай жоғары сұраныс кезінде инфляция деңгейінің жоғары болуы заңдылық.

Кейнстің «табыстың өсуі тұтынуды тура пропорциональды деңгейде арттырмайды» деген тұжырымымен ішінара келісуге болады. Ішінара дейтініміз қазіргі кезде бәсекелес компаниялар өз тауарлары мен қызметтерін күн сайын түрлендіре отырып өз тұтынушыларын ұдайы сатып алуға «мәжбүрлеуде». Демек, елдің басым бөлігінің жинақ жасауға

мүмкіндігі бола бермейді. Басқаша айтқандай барлық тапқан табыс жұмсалымға кетіп жатады.

Кейнс теориясындағы «бейімділік», «басымдылық», «күту», «ұмтылу» секілді психологиялық түсініктер бүгінде Кейнс ілімінің дұрыстығын көрсетеді.

Кейнс жұмысбастылықтың көлемі, оның өзгерісі (динамикасы) жұмысшылардың мінез-құлқына, олардың қалауына қатысты емес, тиімді сұраныстың қажетті мөлшерде болмауынан, инвестицияның керекті деңгейде тартылмауынан деген ойды алға тартты.

Дегенмен, экономикадағы циклдік ауытқулардың нәтижесінде 2014 жылғы девальвация Қазақстан экономикасының қажетті қарқынмен дамуына үлкен кедергі келтірді. Осының кері әсерінен ұлттық валюта теңге барынша құнсызданып импорттық тауарлардың бағасы күрт өсіп кетті. Ал, дайын өнім өндіруде дамыған елдермен салыстырғанда Қазақстанның қалыс қалып келе жатқанын ескерсек бұл елдің әлеуметтік жағдайын белгілі бір дәрежеде қиындата түсті. Мұның сыртында қазіргі күні Қазақстан экономикасының өсу қарқынының баяулауына мынадай екі фактор қатты әсер етіп тұр:

Бірінші, әлемнің дамыған елдерінің Ресейге санкция жариялауы. Қазақстан экономикасы солтүстік және оңтүстіктегі екі ірі мемлекеттердің экономикасына барынша тәуелді болып отырған жағдайда, айтылмыш санкцияның салқыны біздің ел үшін барынша тиімсіз болып тұр. Оның кері ықпалы инфляцияға (тауарлар мен қызметтердің қымбаттауы), девальвацияға (ұлттық валютаның АҚШ доллары, евро сияқты тұрақты валюталармен салыстырғанда құнсыздануына) еріксіз әкеліп отыр. Бұл жағдай елдегі орташа нақты жалақының төмендеуіне, демек, әлеуметтік жағдайдың нашарлауын туындатуда.

Екіншіден, ел экономикасының шикізатқа барынша тәуелді болуы. Бүгінде мемлекеттік бюджеттің негізгі бөлігі осы шикізат өндіруден түсіп отырғаны ешкімге де құпия емес. Егер біз дайын өнім өндіріп осы арқылы ішкі сұранысты қанағаттандырып қана қоймай оны сыртқа, яғни экспортқа шығарсақ әлгінде айтқан инфляцияның да, девальвацияның да экономикаға түсіріп тұрған салмағы азайған болар еді. Өкінішке қарай, дайын өнім өндіру барысында Қазақстанның экономикасы әлемдік бәсекелестікке тиісті дәрежеде төпет бере алмай отыр.

Дегенмен, Қазақстан үкіметі елдің хал-ахуалын жақсарту мақсатында белгілі бір дәрежеде жұмыс атқарып жатыр. Мұндай игі істердің санатына жұмыссыздықты жою (дәлірек айтқанда оның табиғи деңгейіне жету), инфляцияны ауыздықтау, ел экономикасын тұрақтандыру бағытында белгілі бір дәрежеде жұмыстар атқарып жатқанын айта кету керек. Бұған түрлі бағыттағы жол карталарын, экономикалық бағдарламаларды жатқызуға болады. Мысалы 2016 жылдың аяғында қабылданған «Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған "Еңбек" мемлекеттік бағдарламасы» аясында ауылдық жерлердегі жұмыссыздар мен өзін-өзі жұмыспен қамтығандарды оқытып, төмен мөлшерлеменен несие беріп өз кәсіптерін ашуға мүмкіндік жасалған. 2017-2018 жылдары айтылмыш бағдарламамен 45 мың адам оқып олардың 10 мыңнан астамы өзінің кәсібін ашты, немесе кеңейтті және 30 мыңға жуық қосымша жұмыс орындар ашылды. Бұл тікелей мемлекеттің араласуымен атқарылып жатқан жұмыс екенін айта кету керек және қаражат мемлекеттік бюджеттен бөлінеді. Осы тұрғыдан келгенде осы жұмысты нарықтың өзін-өзі реттей алмаған кездегі мемлекеттің араласуына тікелей мысал бола алады.

Джон Мейнارد Кейнстің теориясы - экономикалық ғылымның ең ықпалды теорияларының бірі. Ол экономикадағы мемлекет, бизнес және үй шаруашылықтарының өзара әрекеттесуін сипаттайтын макроэкономикалық талдау моделін ұсынады. Қазақстан жағдайында Кейнс теориясы экономикалық өсуді ынталандыру және жұмыссыздықпен күресу үшін қолданылуы мүмкін. Мысалы, экономиканың құлдырау кезеңінде мемлекет инвестициялар мен тұтынуды ынталандыру үшін мемлекеттік шығындарды көбейту және салықтарды азайту арқылы фискалдық саясатты қолдана алады. Сондай-ақ, Қазақстан жағдайында Кейнс теориясы Халықты әлеуметтік қорғауды жақсарту үшін қолданылуы мүмкін. Мемлекет бюджетке бөлінген қаражатты жұмыспен қамтуға жәрдемдесу, табыс

деңгейін арттыру және тұрғын үй жағдайларын жақсарту жөніндегі бағдарламаларды іске асыру үшін пайдалана алады. Алайда, Кейнс теориясын қолдану Қазақстан экономикасының ерекшеліктерін ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс екенін атап өту маңызды. Мысалы, жоғары инфляция және экономиканың шикізат ресурстарының экспортына тәуелділігі жағдайында мемлекет фискалдық саясатты қолдануда шектеулерге тап болуы мүмкін. Сондай-ақ, елдегі әлеуметтік-экономикалық қатынастар мен саяси шындықтарды ескеру қажет. Сонымен қатар, Кейнс теориясын қолдану кезінде Қазақстан экономикасының макроэкономикалық көрсеткіштері мен үрдістерін ескеру маңызды. Мысалы, егер экономика жоғары өсу мен қызып кету сатысында болса, онда фискалдық саясатты қолдану инфляциялық қысымның жоғарылауына әкелуі мүмкін. Қазақстанда Кейнс теориясын табысты іске асыру үшін елдің экономикалық дамуының өзіндік ерекшеліктерін ескеретін кешенді және мақсатты саясат қажет. Фискалдық саясатты және экономиканы реттеудің басқа тетіктерін тиімді пайдалануды қамтамасыз ету үшін институционалдық ортаны жақсарту және мемлекеттік ресурстарды басқару деңгейін арттыру маңызды.

5 Қорытынды

Жалпы, Кейнс теориясын Қазақстан жағдайында қолдану экономикалық өсуді ынталандыру, жұмыссыздықпен күресу және халықты әлеуметтік қорғауды жақсарту құралдарының бірі бола алады. Алайда, осы мақсатқа жету үшін елдің экономикалық дамуының өзіндік ерекшеліктерін ескеріп, кешенді және тиімді саясатты әзірлеу қажет. Қорытындылай келе, Джон Мейнард Кейнстің теориясы Қазақстанда кеңінен қолданылады және оны әртүрлі экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін қолдануға болады деп айтуға болады. Ол инфляцияны, жұмыссыздықты, бюджет тапшылығын және экономиканың басқа аспектілерін басқаруға арналған құралдарды ұсынады. Сонымен қатар, Кейнстің теориясы мемлекеттің экономикаға араласуының және экономикалық мақсаттарға жету үшін фискалдық саясатты қолданудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл Қазақстанға тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізуге және азаматтардың өмірін жақсартуға көмектеседі. Алайда, Кейнс теориясының өз шектеулері бар екенін және оны Қазақстан жағдайында әрдайым қолдануға болмайтынын атап өткен жөн. Бұл инфляция, теңге бағамы, мемлекеттік қарыз, мұнай-газ ресурстарының болуы және басқа да факторлар сияқты елдің экономикалық және саяси мәнінің ерекшеліктеріне байланысты.

Әдебиеттер тізімі

1. Dogalov A. N., Dosmaganbetov N. S., Economic Theory: Ekonomikalyqteornia, Oqúlyq. Almaty, 2014. [Электронды ресурс]. URL: <http://rmebrk.kz/bilim/%D0%AD%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8B%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F.pdf>.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Электронды ресурс]. URL: <https://books.google.kz/books?id=yZOEAAQAQBAJ&pg=PA385&lpg=PA385&dq=#v=onepage&q&f=false>
3. Сажина М. А. Научные основы экономической политики государства. Учебное пособие, М.: Инфра-М, 2011. [Электронды ресурс]. URL: <https://znanium.com/catalog/document?pid=242878>.

МОЛДАШОВ, Н.О., БИСЕНОВ, А.А.

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕОРИИ ДЖОНА МЕЙНАРДА КЕЙНСА В УСЛОВИЯХ КАЗАХСТАНА

Статья посвящена работе великого английского экономиста Джона Мейнарда Кейнса, который внес большой вклад в развитие экономической науки XX века. Теория Кейнса была посвящена тем причинам и путям выхода из мирового кризиса 1929-1933 годов, которые в то время считались наиболее актуальными и конкретными. В данной статье рассматриваются основные моменты кейнсианской теории, т. е. возможности выхода из возникшего в то время тупика: не только изучение экономики на всей территории страны, но и минимизация безработицы в ней, снижение процентных норм и процентных ставок в рамках проводимой государством экономической политики, формирование эффективного спроса и занятости за счет повышения доходов малообеспеченной части населения кратко проанализирована необходимость активного регулирования экономики со стороны государства для обеспечения экономической стабильности. В статье

также рассмотрены возможности применения этой теории в экономике Казахстана на сегодняшний день.

Ключевые слова: кризис, кейнсианская теория, инфляция, девальвация, деньги, работа-начальник, безработица, норма прибыли.

MOLDASHOV, N.O., BISSENOV, A.A.

APPLICATION OF THE THEORY OF JOHN MAYNARD KEYNES IN THE CONDITIONS OF KAZAKHSTAN

The article is devoted to the work of the great English economist John Maynard Keynes, who made a great contribution to the development of economics of the twentieth century. Keynes' theory was devoted to the causes and ways out of the world crisis of 1929-1933, which at that time were considered the most relevant and specific. This article discusses the main points of Keynesian theory, i.e. the possibilities of overcoming the impasse that arose at that time: not only the study of the economy throughout the country, but also the minimization of unemployment in it, the reduction of interest rates and interest rates within the framework of the economic policy pursued by the state, the formation of effective demand and employment by increasing the incomes of the low-income part of the population, the need for active regulation of the economy by the state for ensuring economic stability. The article also discusses the possibilities of applying this theory in the economy of Kazakhstan today.

Key words: crisis, Keynesian theory, inflation, devaluation, money, job-boss, unemployment, profit margin.